

Ellenben mészpátból vagy kvarzból vágthatunk olyan vékonyabb szeleteket is, a melyeken át a pont vagy a betű kettősen fog előtűnni. Az ásványok tehát kettős vagy egyes törésűek. Ebből kitűnik, hogy ez utóbbi ásványok kristályaiban kétféle, másoknál ismét háromféle irányt — ú. n. tengelyt kell megkülönböztetnünk, melyek közül azt, melynek irányában a fénysugár megtörés nélkül áthaladhat, optikai tengelynek nevezzük.»

Az ásványok fénytörési jelenségeinek ez a magyarázata felment engem mindenki előtt, a ki a mineralógiához vagy a fizikához valamelyest ért, de minden művelt ember előtt is, a további idézésektől. Arról, a ki ennek leírására képes volt, csak elhiszik nekem, ha azt állítom, hogy a mineralógiai részben is csupa zagyvalékot tált fel a magyar művelt közönségnek.

Konkluzióként annak megisméltésével tartozom, hogy ilyen kevés tudományos készültséggel, ilyen botránnyos írói képességgel természetrajzi könyvet nálunk az utolsó évtizedekben nem írtak, más nyelvből át nem dolgoztak, le nem fordítottak. A kit nagyon hosszúra terjedt ismeretetésem nem győzött meg erről az igazságról, vegye magának, ép az igazság érdekében, azt a fáradságot és olvasson el néhány lapot a «Nagy Képes Természetrajz» mind a két, illetőleg három részéből.

SZTERÉNYI HUGÓ.

A magyar irodalom története. I. kötet. A régi magyar irodalom története. Írta *Horváth Cyrill* dr. Budapest, 1899. Athenæum. 755 lap, számos képpel és melléklettel.

A magyar irodalom történetének kétségkívül eddig legkevésbé méltatott és feldolgozott része a középkori, a XV. és részben a XVII. századbeli irodalom. Az iskolakönyvek sietve siklanak át azon a hat-hétszáz esztendőn, a mely ráesik, a róla írt nagyobb dolgozatokat pedig ujjainkon meg lehet számlálni. A nagy közönség joggal gondolhatta, hogy a világ csak eminensen, a XVIII. század második felétől kezdődik azon túl pedig terméketlen, vagy legalább is nagyon gyéren termő pusztaság terül, melylyel alig érdemes foglalkozni.

Megvallom, magamat is meglepett, mikor pár évvel ezelőtt megtudtam, hogy Horváth Cyrill épen erről a korról terjedelmesebb munkát készül írni; de még jobban meglepett az a nagy terjedelmű könyv, melyet az Athenæum némi díszszel bocsátott a piacra. Meglepett tartalmának bőségével, részben ujságával és kidolgozása módjával.

A szerző az előszóban említi, hogy milyen körülmények között dolgozott, de a nélkül is elegendő tudtuk, hogy sokáig csaknem teljesen arra volt utalva, hogy majd mindent emlékezetből vagy régibb jegyzeteiből s éjente végezzen. És ha mindennek nyoma ritkán látszik meg könyvében, ez csak annak a szellemi tőkének a bizonyossága, melylyel Horváth

az íráshoz látott. Azt mondja, nem akart tudós munkát csinálni. De arra sem vállalkozott, hogy rég ismert dolgokat öntsön többé-kevésbé új alakba. Azok közé tartozik, a kik nem szeretik azt a száraz formátlan-ságot, a mely nélkül sokan a tudományt és szakszerűséget el sem tudják képzelni, és nem hiszik, hogy az új dolgok hatásosabb feldolgozását okvetlen bizonyos rideg szakszerűségnek kell megelőznie.

Ez a könyv egyformán törekszik mind a kettőre; a tartalom ujsá-gára és a forma szépségére. Kiváló, sőt első rangú tekintélyek nyilatkozataira hivatkozhatnánk, melyek szerint «gyönyörűen van megírva» és «olyan, mint egy regény»; de azt is elmondhatjuk, hogy több mint a fele egészen új, sőt az egész önállóan gondolkodó elme munkája, melyhez fogható terjedelmű, egységes felfogású története a régi magyar irodalomnak nincsen.

Horváth Cyrill mindenek előtt a faji, a nemzeti jellem transzcendentális vonásait törekszik kihüvelyezni, hogy ennek a szellemi és erkölcsi «tökének» alakulásait az irodalomban kimutassa. Szerinte az irodalmi művek megannyi tükrei a szellemi élet ideáljainak, melyeket a különféle időszakok embere magának alkotott, és a melyek a haladásnak minden egyébnél biztosabb mértékei.

Egy másik elv, a melyet a szerző követ: hogy az irodalom mintegy önmagát magyarázza. Valóban az olvasó átlag igen kevés elvont fejtegetést kap, e helyett az irodalmi művek jellemző részletei tárulnak eléje. Úgy vannak feldolgozva, hogy az élet üde és közvetlen hatású képeivé egyesülve sugározzák azokat az eszméket, a melyeket az író fontosaknak ismert. És a mi különösen megemlíten-dő: a képek és képcsoportok rendszerint természetesen folynak egymás után s szövegdnek egymásba, úgy, hogy a laikus nem is sejtí, hogy akárhányszor értekezésekre rugó kutatás vagy elméleti munka áll mögöttük. Annyi bizonyos, hogy Horváth Cyrill nem akar tudósnak látszani, nem vitatkozik, nem fitogtatja tudományát, nem kérkedik fölfedezéseivel, nem bírálgat eltemetett hypothesiseket, megelégszik a — többnyire — biztos eredmény-nyel, fukarkodik a maga szavával, mintha félne, hogy az olvasót kizök-kenti a *tárgynak* élvezéséből. Innen van, hogy művét olvasva nemcsak a fejlődés, a haladás eszméit látjuk, hanem az irodalmat szintén bizonyos közvetlenségben szemléljük, mint eleven és érdekes egészet.

És éppen ez Horváth Cyrill művének az a tulajdonsága, melyért a nagy közönség s főképen a serdültebb ifjuság részére különösen alkal-masnak látszik. Valóban, habozás nélkül állíthatjuk, alig van nagyobb összefoglaló irodalomtörténeti munkánk, a mely a régi irodalmat érde-kesebben és szemléletesebben tárná föl, különösen annak korábbi részét, a középkort és a XVI. s részben a XVII. század vallási törekvéseit, a melyeknek rajza és anyaga kevés kivétellel egészen új és eredeti.

A bevezető czikk — a faji sajátosságokról, — a krónikák jellemzése, a szerzetesi irodalom a Margit-, Ferencz- és Katalin-legenda gyönyörű részleteivel, a humanismus és huszitaság s biblia fordítása, a világiak imádságos könyvei, a reformáció korának jellemzése, Biró Mátvás, Dávid Ferencz, Telegdi, Bornemisza, Pázmány és irodalmi működése (maga egész kis monographia), a biblia-fordítók stb. nemcsak pompásan megírt részletek, hanem irodalomtörténetírásunknak is fontos lapjai. Később, mikor a nyomtató műhely követelőbbé válik, a kiadó a terjedelmet sokalja, helyenkint föltűnően összeszorul a tárgyalás medre, föltetszik a sietség nyoma. De akkor már műveltebb földön állunk s itt is folyton találunk valamit, a mire máshonnét nem emlékezünk; szóval: a laikus mellett a szakember is talál magának valót.

Annai bizonyos, hogy Horváth Cyrill senkit vakon nem követ. Az újabbaknál néhány mintaszerű dolgozat nála is megállta a sarat, ezeket nem is késik megnevezni és fölhasználni; de különösen a középkor és a vallási viták egyes szereplői akárhányszor merőben más színben tűnnek föl, mint eleddig, s némely nagyság jelentékenyen összezsugorodott az új, éles világitásban, a melybe került. E világitáshoz az irodalomvizsgálón kívül a theologus is hozzájárult, a mire igazán szükség volt, hogy végre ezen a téren szintén tisztábban tájékozódhassunk.

A nyelvről és stiltről előbb is volt szó elég; de a középkor és a vallási harczok embereinek gondolatait a magyar irodalomtörténet közvetlenül először Horváth Cyrill művében tárja föl és nyújtja igazi képét azoknak a hosszú forrongásoknak, a melyek a milyen érdekesek, ép oly tanulságosak. A hősök nincsenek frázisokkal jellemezve, az emberek előttünk gondolkodnak s küzdenek egymással. Érezzük, hogy ebben a korban nemcsak a formák, hanem az eszmék fejlődése is fölötte fontos; hogy ennek a szellemi világnak megrajzolására valóban égető szükség volt, és bár a tárgyat a szerző maga sem tartja kimerítettnek, el kell ismernünk az uttörésnek sikerét.

Részünkről nem kételkedünk benne, hogy a kritika ki fogja mutatni Horváth Cyrill könyvének hiányait s tévedéseit. Néhány adat azóta is került napfényre, mint a gyulafehérvári glosszák, Balassának egy pár levele, a Vásárhelyi daloskönyv; észre fogjuk venni, hogy Lisztius méltatása kimaradt, hogy egyes alakok, mint Magyarai, Rimai, Beniczky, Amade (ennek arczképe sincs közölve, pedig a Tört. Életrajzokban már régebben megjelent) bővebb tárgyalást is érdemelték volna; hogy másokban hiányzik egy-egy fontos vonás, például Balassánál, szerelmeinek kissé behatóbb fejtegetése, Telegdinek, mint embernek vérmes, dühös jelleme . . .

S végre, — hogy másokról hallgassunk, — nem mellőzzük azt az óhajtatást, vajha a kérdések történetét legalább röviden *) alatt összefog-

Halva kaphattuk volna! Ezen és más hasonló hiányokon egy jövő kiadásban okvetetlen segíteni kell, és föltétlenül kívánatos, hogy e munka hátralevő részével az író ne siessen. Nagy műveket nem szabad és nem igen lehet napszámos-munkával írni, és az irodalomnak érdekében áll, hogy a folytatás ne álljon hátrább a kezdetnél s főképp annak első kétharmadánál. Az olyan stilszták, mint Horváth Cyrill, nem dolgozhatnak gyorsan, mint a hírlapírók, viszont szép és folyékony előadás nélkül különösen az ifjúság és a nagy közönség számára nincsen valódi irodalomtörténet. Az első kötet általában jó magyarsággal s helyenként fényesen van megírva, mindössze az Árpádok korabeli mondákról és a középkori mesék vándorlásáról szóló részben van egy rikító és egy meglehetősen banális hasonlat, s párszor az «egy» használata mutatja, hogy a budapesti magyarságtól nem zárkozhatunk el eléggé.

Azonban mindent kellőleg mérlegelvén, bizonyos, hogy a ki ezt a könyvet figyelmesen végigolvassa, élvezve fogja a régi magyar irodalmat megismerni, nemes, magyar érzéssel és becses gondolatokkal gyarapodva fogja kezéből letenni s azzal a meggyőződéssel, hogy Horváth Cyrill jó munkát végzett, a mely neki is, az irodalomnak is becsületére válik.

RUPP KORNÉL.

Báró Eötvös József összes művei végleges kiadásának programja.

Báró Eötvös Lőránd úr és családja, mint Eötvös József báró irodalmi hagyatékának örököse, a nagy költő és hazafi művei tulajdonjogát örök időkre az «Eötvös-alapra ruházták át, hogy e kiadás jövedelméből a Budapesten felépült «Tanítók Háza» fentartassék, és benne *magyar tanárok és tanítók főiskolákra járó fiait ingyenes vagy mérsékelt díjú ellátásban részesüljenek.* Az «Országos Eötvös-Bizottság» hazai közéletünk jeleseitől azért alakult meg, hogy az «Eötvös-alap»-ot Eötvös József báró összes műveinek kiadásában előmozdítsa és hogy e nemes vállalkozásnak minél nagyobb anyagi sikert biztosítson.

Az összkiadás Eötvös József bárónak minden eddig könyvalakban megjelent és az időszaki sajtóban elszórva közzétett szépirodalmi és politikai munkáit fogja tartalmazni az első kiadások nyomán. A szerkesztés teendőire Eötvös L. báró úr utasításai szerint Vojnovich Géza úr vállalkozott. Az összkiadás díszes kiadásban nagy nyolczadrét alakban, famentes finom papiroson, szép, könnyen olvasható nyomással fog megjelenni, ugyanoly alakban, papiroson és kiállításban, a hogy a Jókai Mór összes műveinek nemzeti díszkiadása megjelent.

Az összkiadás terjedelme körülbelül 400 ív lesz 20 kötetbe arányosan felosztva. A közzététel 5—5 kötetet tartalmazó, félvétenként megjelenő sorozatokban fog történni, összesen 20 kötetben. Az első sorozat az 1900-ik év tavaszán jelenik meg; azontúl félvétenként jön egy-egy sorozat, úgy, hogy a teljes kiadás két év alatt kerül az előfizetők birtokába.

Minden példány első kötetének elején az előfizető neve ki lesz nyomtatva. Az utolsó kötet Eötvös József b. fénymetszetű arcképét,